

УДК 347.4

ПРАВОВА ПРИРОДА І ОЗНАКИ МАЙНОВОЇ ЧАСТКИ (ПАЮ) КОЛИШНІХ ЧЛЕНІВ КСП

О.І. ХОРОШЕВСЬКА, аспірантка,¹
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

Стаття присвячена аналізу природи майнового паю та розпорядженню майною часткою (паєм) колишніх КСП. Визначено поняття паю, майнової частки (паю) та ознак майнової частки (паю).

Пай, майнова частка (пай), колективне сільськогосподарське підприємство.

У 90-х рр. XX ст. в Україні розпочались процеси приватизації, у результаті яких члени колгоспів набули можливість отримати свої майнові паї. При цьому селяни зіткнулися з проблемами визнання права власності на майновий пай, витребування його або його вартості у натурі, визнанням цивільно-правових угод з майновими паями, які були виділені у рахунок майнового паю, збільшення майнового паю, з визнанням права власності на майновий пай за спадкуванням тощо. Однак практика реалізації зазначеного права показала, що у виникненні таких проблем певною мірою відіграло важливу роль недосконалість чинного законодавства з цього питання. Для того, щоб з'ясувати основні чинники недосконалості такого законодавства необхідно насамперед з'ясувати правову сутність майнового паю. Аналіз відповідних наукових праць у цій сфері показав дуже низький рівень висвітлення цього питання в юридичній літературі. Зокрема, серед наукових праць, присвячених аналізу природи майнового паю членів КСП, можна виділити наукові доробки лише В.М. Єрмоленка [1] та Т.О. Коваленко [2].

У зв'язку з цим **метою** статті є аналіз природи майнового паю колишніх КСП, визначення поняття паю, майнової частки (паю) та ознак майнової частки (паю). Новизна статті полягає у спробі узагальнення наукових у сфері паювання майна. Загальнонаукове значення статті полягає у виявленні основних проблемних моментів визначення поняття «майновий пай» та його ознак, які були закладені у фундамент аграрної реформи.

Для того, щоб виявити сутність, природу того чи іншого явища, чи предмета, дослідити притаманні йому ознаки, потрібно насамперед дати

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.М. Єрмоленко

© Хорошевська О.І., 2013

його визначення. Так, у філологічному тлумаченні «пай» – це частка, яка вноситься у капітал якого-небудь товариства (кооперативного, акціонерного і т.ін.) кожним його членом або дістається кожному при його розподілі. Іншими словами, це частка, яку вносить у що-небудь спільне окремих учасників або яка припадає на кого-небудь [3, с. 16]. У іншій інтерпретації «пай» – це пай, доля, частка [4, с. 87]. На думку С.І. Ожегова, «пай» – це доля, яка вноситься в спільне підприємство його частками [5, с. 420]. В.І. Даль визначає «пай», як частку, долю наділу, собіну, ділянку в складчині, артілі, товаристві. Термін «паювати» він визначає як «ділити на паї». [6, с. 9]. М. Фасмер підкреслює тюркське походження слова «пай», яке означає частку, наділ, пай [7, с. 187].

Таке тлумачення поняття «пай» дає змогу дійти до висновку, що у визначенні терміна «пай» відбивається лише кількісний бік досліджуваного поняття як частини від певного цілого, у основу якого покладаються загальновідомі положення та закономірності, із яких виводяться загальні ознаки. При цьому поза увагою залишається його якісна змістовна характеристика, відсутнє розмежування відмінностей між якісною та кількісною складовою. Якщо при визначенні поняття «пай» використовувати симбіоз якісних та кількісних характеристик, можливо охопити це поняття різнобічно та ширше. Треба зазначити що, розкриття поняття «пай» через поняття «пай» не коректне з боку формально-логічного підходу, бо не дає змоги розкрити сутнісних характеристик цієї категорії через замикання на пряму дослідження виключно на об'єкті без залучення додаткового понятійно-категорійного апарату.

Для з'ясування сутності поняття «майнова частка (пай)» насамперед необхідно керуватися положеннями законодавства (як чинного, так і того, що вже втратило чинність), зокрема:

- Цивільного кодексу України;
- Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»;
- Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»;
- Указу Президента України «Про заходи щодо забезпечення захисту майнових прав селян в процесі реформування аграрного сектору економіки» від 29 січня 2001 р. № 62;
- Постанови Кабінету Міністрів «Методика уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств» від 28 лютого 2001 р. № 177;
- наказу Міністерства аграрної політики України «Рекомендації з уточнення вартості майна, що складає пайові фонди членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих» від 21 червня 2001 р. № 174;
- наказу Міністерства аграрної політики України «Порядок оформлення правонаступництва за зобов'язання реорганізованих

колективних сільськогосподарських підприємств» від 14 березня 2001 р. № 63;

– наказу Міністерства аграрної політики України «Рекомендації щодо порядку здійснення права спільної часткової власності власниками майнових паїв колишніх колективних сільськогосподарських підприємств» від 20 травня 2008 р. № 315;

Проаналізувавши наведені вище документи можна виділити такі дефініції майнового паю:

– грошовий еквівалент трудового внеску кожного працівника у колективне надбання (майно) за період роботи у господарстві (на дату паювання) [8, 12, п. 1.4];

– частка майна члена підприємства у пайовому фонді, виражена у грошовій формі та у відсотках розміру пайового фонду [9, п. 2];

– вартісна частина у майні КСП окремого працівника, яка фіксується на певну дату (розпаювання) [10];

– частка майна у пайовому фонді колишнього колективного сільськогосподарського підприємства, що належить члену такого підприємства або іншій особі, яка має на нього право, виражена у грошовій формі та у відсотках розміру пайового фонду [11, п. 1.2];

– майновий внесок члена кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки [12]. Закон у вказаній редакції втратив чинність, тому це положення наводиться лише з метою порівняння визначень паю. Законодавство України дуже нечітко визначає поняття «майновий пай», ці визначення понять є неповними і не відбивають лише окремі риси цього поняття.

Для з'ясування більш широкого, загального розуміння поняття треба звернутись до теорії. Так, В.М. Єрмоленко визначає майновий пай як закріплене у спеціальному документі (майновому сертифікаті) право особи на одержання частки майна колишнього КСП в натурі, визначене залежно від його індивідуального трудового внеску у вартісному виразі та наводить наступні його ознаки: фізичну (майновий пай не є матеріальним, тобто не має речового наповнення. Конкретними речами майновий пай стає лише тоді, коли особа виходить зі Співки співвласників і одержує свій пай у натурі. При цьому сам майновий пай припиняє своє існування); соціальну (полягає у тому, що майновий пай сприяє розвитку почуття власника у селян. Слугує підставою одержання додаткових засобів для задоволення природних сільського населення у одязі, їжі, кормах для худоби тощо); економічну (майновий пай є частиною пайового фонду майна реорганізованого колективного сільськогосподарського підприємства, який пізніше перейшов у власність Співки співвласників; майновий пай існує лише у вартісному виразі. Грошова оцінка майнового паю здійснюється за балансовою вартістю основних і оборотних засобів на момент передачі пайового фонду майна до Співки співвласників з

урахуванням його фізичного зносу; розмір майнового паю залежить від персонального трудового внеску кожного колишнього працівника КСП); юридичну (підставою виникнення права на майновий пай є юридичний факт членства у відповідному КСП на момент паювання майна; право на майновий пай засвідчується відповідним документом – майновим сертифікатом; відсутність юридичного зв'язку з конкретними індивідуалізованим майном до його виділення в натурі) [13, с. 148–149].

Для порівняння існує класифікація ознак майнового паю, яку запропонувала Т.О. Коваленко:

- майновий пай є частиною пайового фонду майна недержавного сільськогосподарського підприємства;
- майновий пай не існує як об'єкт матеріального світу до моменту його витребування в натурі, грошах або цінних паперах;
- він має вартісний вимір;
- розмір майнового паю залежить від трудового внеску члена підприємства;
- можливість набуття права на майновий пай пов'язується із наявністю відносин членства між сільськогосподарським підприємством та його членом;
- право на майновий пай є підставою для набуття права власності на майно, гроші або цінні папери [2].

Проведене дослідження дає змогу визначити, що з юридичної точки зору майновий пай існує як об'єкт матеріального світу, а саме це закріплено у ст. 190 Цивільного кодексу України. Законодавець надає визначення поняттю «майно». Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки, адже на цій підставі можна матеріалізувати майновий пай. Водночас це об'єкт нематеріального світу, адже фізично його нема, а є тільки право його витребувати, іншими словами право «вимоги».

На підставі наведеного можна зробити висновки, що майновий пай існує як у матеріальному так і в нематеріальному виразі одночасно. У матеріальному виразі він відображається як сукупність речей та майнові права та обов'язки та існує як об'єкт матеріального світу. За юридичним підходом майновий пай не є матеріальним об'єктом – це титул, право виражене в певному документі. Майновий пай можна визначити як об'єкт нематеріального світу, що має вартісний вимір, вартість якого визначається нормативним шляхом і має рівне значення для всіх осіб, які мають право на нього, засвідчене сертифікатом, який є підставою для отримання майнового паю на праві власності. Юридичне закріплення можливості укладення договорів оренди, купівлі-продажу, дарування майнових паїв надають йому окремих рис майна, що підтверджує, що пай існує як матеріальний об'єкт.

Стосовно ознак майнового паю, то для того, щоб з'ясувати, що таке майнова частка майна члена підприємства, необхідно визначитися з

поняттям «пайовий фонд». За вітчизняною правовою традицією пайові фонди існують у суб'єктів аграрного права кооперативного типу: колективному сільськогосподарському підприємстві чи сільськогосподарському кооперативі. Кожен член таких підприємств має певну частку у майні підприємства – це і є його майновий пай [14, с. 119]. У ст.ст. 5 та 9 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» передбачають право на майнову частку (пай) у суб'єктів майнових відносин, що виникає у разі:

- членства їх у КСП;
- трудової участі в цьому господарстві.

Слід підкреслити, що згідно із законодавством України членами КСП є такі особи:

- постійні його працівники – члени КСП;
- військовослужбовці строкової служби, якщо вони не вийшли з КСП;
- особи, направлені на навчання, якщо вони залишилися членами КСП;
- жінки, які перебували у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами або у відпустці по догляду за дитиною віком до трьох років;
- особи, які обіймали виборні посади в органах державної влади або місцевого самоврядування, якщо збереження за ними членства у КСП було передбачено статутом останнього;
- пенсіонери, які раніше працювали у КСП і залишилися його членами, незалежно від місця їхнього проживання.

До пайового фонду майна членів підприємства включається вартість основних виробничих і оборотних фондів, створених за рахунок діяльності підприємства, цінні папери, акції, гроші та відповідна частка від участі в діяльності інших підприємств і організацій. Право членів підприємства на пайовий фонд майна залежить від їх трудового внеску. Уточнення складу і вартості пайового фонду майна членів підприємств, у тому числі реорганізованих, проводиться за методикою, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Члену підприємства щорічно нараховується частина прибутку залежно від частки у пайовому фонді, яку за його бажанням може бути виплачено або зараховано у збільшення частки у пайовому фонді. Ці відносини регулюються статутом підприємства [15].

Найчастіше проблемні питання розпаювання майна виникали у ході реформування КСП, тому доцільним є розгляд саме майнових аспектів цього процесу. Найбільш проблемним є уточнення майнових паїв членів КСП. Згідно з Порядком обов'язкових процедур при реформуванні колективних сільськогосподарських підприємств та врегулюванні майнових відносин в агроформуваннях, які працювали на умовах оренди землі і майна, процедура реформування КСП обов'язково передбачала затвердження загальними зборами Положення про паювання майна як

внутрішньогосподарського локального акта підприємства. Процедура передбачала складання плану розподілу індивідуальних майнових паїв членів КСП, їх перерахунок. Далі затверджувався акт розрахунку пайового фонду, структура пайового фонду та план розподілу пайового фонду. Після цього членам, які забажали вийти з КСП, виплачувалася чи передавалася частина майна підприємства, яка припадає на їхні паї, а інші члени могли створити нове агроформування на базі належних їм часток у майні колишнього КСП [16, с. 344].

На практиці ми бачимо, що розпакування відбулося не шляхом переходу конкретно визначеного майна від підприємства до його члена, а шляхом отримання лише права в майбутньому отримати певну частину майна або доходу від цього підприємства. Фактично, якщо підприємство збиткове, то при виході його член не отримує нічого. Необхідно також підкреслити, що нема жодної залежності від того яке майно його член може отримати, при виході з підприємства.

Отже, проаналізувавши наведене, можна надати авторське визначення поняття «майновий пай» – це частина, що дістається члену сільськогосподарського підприємства у результаті його розформування, яка виражається у вартісний формі (гроші або майно) та залежить від участі й трудового внеску його члена. Слід виділити ознаки майнового паю:

- майновий пай є частиною пайового фонду майна державного сільськогосподарського підприємства;
- існує як об'єкт матеріального та нематеріального світу одночасно;
- розмір майнового паю залежить від трудового внеску його членів;
- право на майновий пай виникає тільки після припинення членства у сільськогосподарському підприємстві;
- має вартісний та якісний вимір;
- не може бути виділений з майна, що перебуває у заставі (банківський чи податковий), фінансовій оренді (лізинг) та з числа об'єктів соціальної сфери;
- розмір майнового паю визначається із загальної вартості усього майна, не в однаковому виразі для кожного його члена.

Список літератури:

1. Єрмоленко В.М. Правова природа майнового паю колишніх членів КСП / В.М. Єрмоленко // Юридична Україна. – 2008. – № 11. – С. 74–77.
2. Коваленко Т.О. Правова природа майнового паю / Т.О. Коваленко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Вип. 121: Правознавство. – Чернівці : Рута, 2001. – С. 46–49.
3. Словник української мови : в 11-х т. – Т. 6. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – 832 с.
4. Грінченко Б. Словар української мови / упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 3. – 506 с.

5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 2000. – 940 с.
6. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В.И. Даль. – М. : Прогресс ; Универс, 1994. – Т. 3. – 912 с.
7. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1964. – Т. 3. – 827 с.
8. Про порядок отримання майнового паю при виході із колективного сільськогосподарського підприємства його членів : Метод. рекомендації Міністерства аграрної політики України від 1 січня 1996 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.nau.ua.
9. Методика уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств : Постанова Кабінету Міністрів від 28 лютого 2001 р. № 177 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
10. Лист Міністерства аграрної політики України від 5 липня 2001 р. № 37-25-3-15/5879 // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 153. – 20 серпня.
11. Рекомендації з уточнення вартості майна, що складає пайові фонди членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих : Наказ Міністерства аграрної політики України від 20 травня 2008 р. № 315 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
12. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 липня 1997 р. // Голос України. – 1997. – № 150. – 13 серпня.
13. Єрмоленко В.М. Аграрне право України: підруч. / В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
14. Аграрне право України : підруч. / за ред. О.О. Погрібного. – К. : Істина, 2006. – 448 с.
15. Про колективне сільськогосподарське підприємство : Закон України від 14 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 2. – Ст. 272.
16. Земельний кодекс України : наук.-практ. коментар / В.І. Андрейцев, В.Г. Балюк, А.П. Гетьман. – К. : Видавничий Дім «ІнЮре», 2003. – 676 с.

Стаття посвящена аналізу природи имущественного пая и распоряжению имущественной долей (паем) бывших КСП. Определено понятие пая, имущественной доли (пая) и признаков имущественной доли (пая).

Пай, имущественная доля (пай), коллективное сельскохозяйственное предприятие.

The article analyzes the nature of the property unit and disposal of property shares. The concept of the unit, property (shares) and share of property attributes.

Unit, property (share), collective agricultural enterprises.